

Ušiak, Peter

**Kachlice z barbakanu Mestského hradu v Banskej Bystrici**

*Archaeologia historica*. 2002, vol. 27, iss. [1], pp. 621-639

ISBN 80-7275-031-3

ISSN 0231-5823

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140489>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

# Kachlice z barbakanu Mestského hradu v Banskej Bystrici

PETER UŠIAK

Banská Bystrica má, pokiaľ ide o nálezy stredovekých kachlíc, výnimočné postavenie medzi stredovekými mestami na Slovensku. Reprezentuje ich niekoľko veľkých súborov týchto predmetov, ale aj jednotlivých fragmentov, ktoré boli nájdené na území mesta, v jeho historickom jadre. Prvý súbor kachlíc bol nájdený v r. 1894 pri výkopových prácach na parcele domu dr. S. Bothára na dnešnej Dolnej ulici č. 35 (Hampel 1894, 261–271), druhý súbor našli v zásype renesančnej klenby pri prestavbe domu dr. J. Ébnera v r. 1907 (Divald 1917). Väčšia časť prvého súboru a celý druhý súbor sa dostali do zahraničia a sú uložené v Maďarskom národnom múzeu a v Umeleckopriemyslovom múzeu v Budapešti (Csereyová 1974, 205–217). Časť prvého súboru je v slovenských múzeách: Stredoslovenské múzeum v Banskej Bystrici, Slovenskom národnom múzeu v Bratislave a v Múzeu mincí a medailí v Kremnici (Holčík 1977, s. 136–137). Niektoré kachlice sú aj v súkromných zbierkach. Ďalšie nálezy kachlíc, resp. ich fragmenty boli nájdené pri zisťovacom archeologickom výskume na vyššie spomínanej parcele v Dolnej ul. č. 35 v r. 1973 (Balaša 1974,



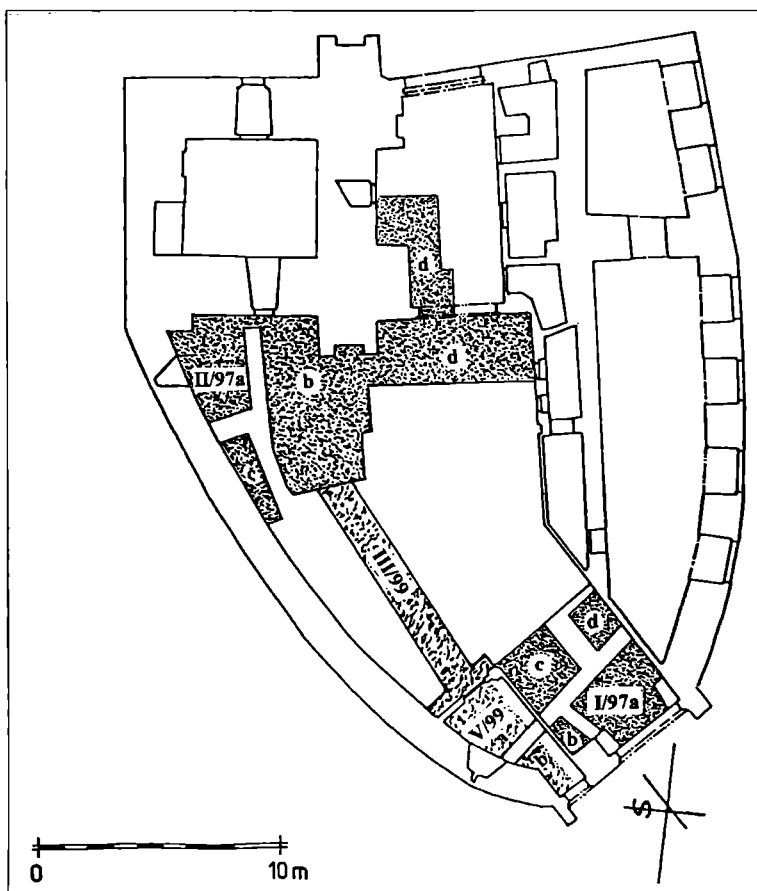
Obr. 1. Banská Bystrica – historické jadro. Objekt barbakanu je označený bielou šípkou. Foto: V. Hanuliak.

s. 25), pri umelecko historickom výskume bývalého bothárovského domu v jeho suteréne, v r. 1979 (Sura 1979, obr. 51–54; Mácelová 1980, s. 133) a tiež v roku 1993 pri sledovaní stavebných prác pri prestavbe domu v Dolnej ulici č. 10, v zásype klenby I. poschodia (Ušiak 1995, s. 133, 221, obr. 110) a pri kopaní ryhy pri objekte bývalého pretória (terajší objekt Štátnej galérie) (Mácelová 1995, s. 95, 179, obr. 58). V roku 1994 boli pri sledovaní zemných prác vo dvornom trakte na parcele Námestie SNP č. 3 zistené fragmenty kachlíc (Mácelová 1996, s. 125, 256, obr. 93) a ich počet sa rozšíril pri následnom archeologickom výskume tohto priestoru v r. 1995 (Mácelová 1997, s. 129, 257, obr. 87). Nasledujúci rok bol pri výkopových prácach v areáli mestského hradu blízko miesta nálezu kachlíc z r. 1993 zistený sokel kachľovej pece a tiež príslušný súbor kachlíc (Mácelová 1998a, s. 113–115, s. 222, obr. 58; 1998b, s. 85–96). Tretí veľký súbor z roku 1996 bol objavený pri stavebných prácach v zásype klenby I. poschodia radnice – Nám. SNP č. 1 a pochádza najmenej z dvoch kachľových pecí. V suteréne sa našli neglazúrované kachlice, je to však len časť väčšieho súboru, ktorý bol väčšinou vyvezený zo suťou na skládku (Mácelová 1999, s. 409–419).

V roku 1997 prebehlo archeologický výskum v objekte barbakanu mestského hradu (obr. 1, 2) vyvolaný zámerom rekonštruovať túto architektonickú pamiatku. Sondy boli vytýčené v priestore podbránia prvej – vstupnej brány (sonda I/97), v časti podbránia druhej brány, ktorou sa vstupovalo do areálu mestského hradu a pod vežou barbakanu (sonda II/97). Po prestávke spôsobenej nedostatkom finančných prostriedkov výskum pokračoval v roku 1999, kedy boli sondy situované v nedoskúmanom priestore sondy II/97d (sonda IV/99), v časti nádvorja (medzibránia) medzi vežou a prechodom pre peších (sonda III/99) a priamo v prechode pre peších (obr. 3). Kachlice resp. ich fragmenty sa nachádzali vo všetkých sondách, pričom najväčšie množstvo ich zlomkov bolo v sektoroch sondy II/97a, b. Nálezy kachlíc z celého objektu môžeme zaradiť do obdobia ohraničeného 2. polovicou 15. stor. až prelomom 17.–18. storočia. Kachlice, ktoré reprezentujú najstaršiu fázu (15.



Obr. 2. Banská Bystrica – areál mestského hradu. 1 – barbakan, 2 – radnica, 3 – objekt dnešnej pošty, miesto kde stála bývalá Mühlsteinova bašta, 4 – Gallova (Pisárska) bašta, 5 – Kostol sv. kríža, 6 – Matejov dom, 7 – Banická bašta, 8 – Farská bašta, 9 – Kostol Nanebovzatia Panny Márie. Foto: V. Hanuliak.



Obr. 3. Pôdorys barbakanu s rozložením jednotlivých sond archeologického výskumu. Kresba: M. Šimkovic.

stor.) sa nachádzali v spodných vrstvách sond I/9d, II/97a, b, c, v časti sektora d, v sonde III/99 a v sonde V/99a. Do druhej fázy (1. pol. 16. stor.) môžeme zaradiť nálezy zo zásypovej vrstvy nachádzajúcej sa nad mohutnou kamennou deštrukciou v sonde II/97a. Do tretej – najmladšej fázy patria kachlice z vrchných vrstiev sond I/97, zo zásypu v sonde II/97d – priestor podbránia a zo zásypu sondy V/99b. Posledné dva uvádzané zásypy tvorili kompaktný celok a siahali od úrovne terénu (po strhnutí dlažby) až po sterilný podložný íl. V nasledujúcom texte sa budeme zaoberať kachlicami z prvých dvoch časových období. V ich prípade ide o veľmi zlomkovitý a rôznorodý materiál, ako z hľadiska morfológického, tak aj z hľadiska zachovalosti jednotlivých kachľových exemplárov, medzi ktorými sa nachádzajú len tri kompletne rekonštruovateľné kusy. Uvedieme len také kachlice, alebo ich zlomky pri ktorých je možné úplne, alebo čiastočne rekonštruovať ich pôvodnú podobu (týka sa to aj reliéfov čelných vyhrievacích stien komorových kachlíc), alebo tie na ktorých sú dôležité morfológické znaky, technologické stopy, či stopy ich začlenenenia v telese kachľovej pece.

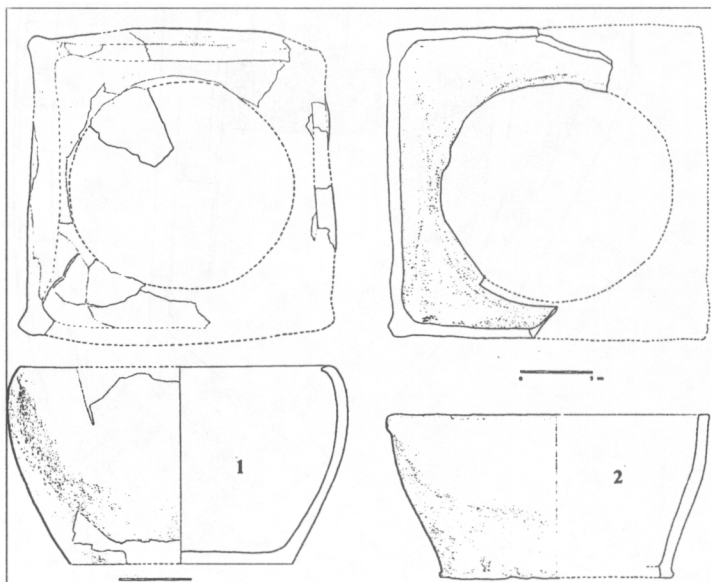
### Opisy kachlíc

(ČVS – čelná vyhrievacia stena, POS – predná ozdobná stena, Dka – dĺžka kachlice, Dko – dĺžka komory, Ko – komora, Mš – maximálna šírka ČVS, Mv – maximálna výška ČVS, OL – okrajová lišta).

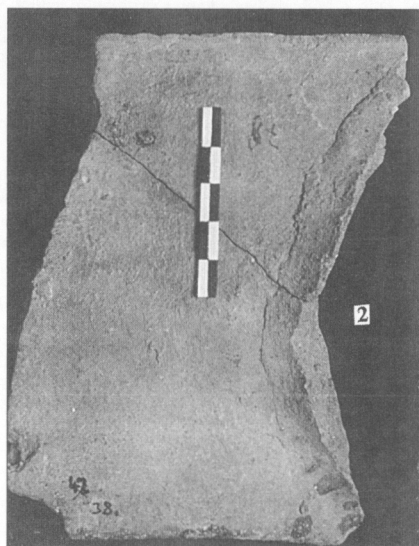
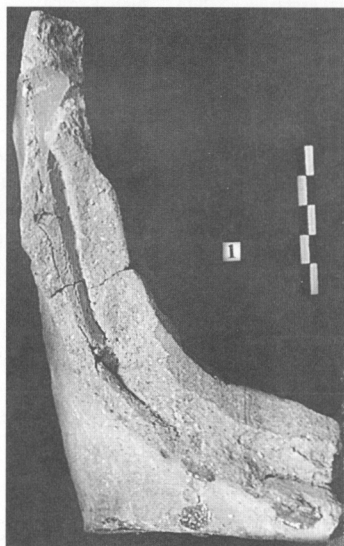
## 15. storočie

### Nádobkovité kachlice

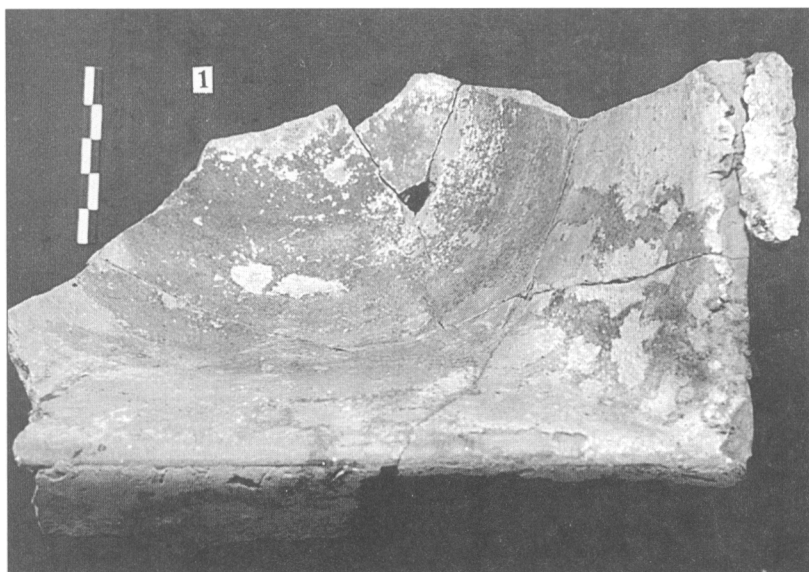
1. Sonda I/97 d, kachlica s pravouhlým, štvorcovým ústím, rozmery ústia 215×215 mm. Dka – 145 mm, priemer dna 155 mm. Na vonkajšej strane sú zvyšky výmazu z pece vypálené do oranžova. Okraj ústia je zaoblený a zahnutý smerom dovnútra. Na dne sú stopy po odrezávaní strunou, hrúbka stien je 9–14 mm. Neglazúrované, vypaľované oxidačne, farba hnedošedá (obr. 4:1).



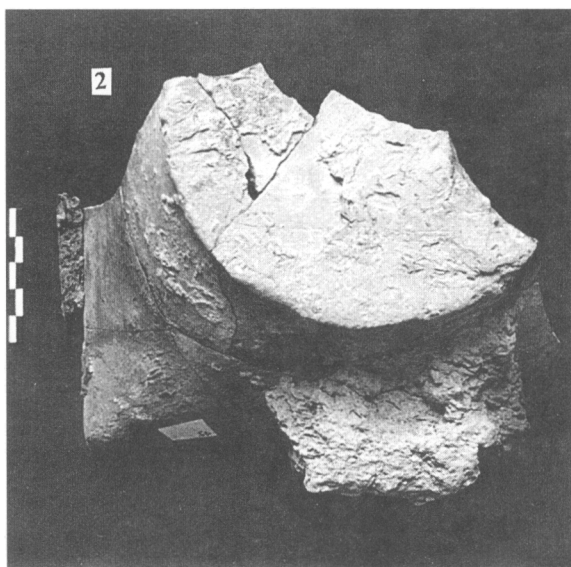
Obr. 4. Banská Bystrica – barbakan, nádobkovité kachlice, 1 – sonda I/97d, 2 – sonda II/97b. Kresba R. Malček – všetko 2. pol. 15. stor.



Obr. 5. Banská Bystrica – barbakan, nádobkovitá kachlica so zvyškom polkruhového výklenku – sonda II/97b, 1 – frontálny pohľad, 2 – bočný pohľad, 2. pol. 15. stor. Foto: V. Hanuliak – 2. pol. 15. stor.



Obr. 6. Banská Bystrica – barbakan, nádobkovitá kachlica zo sondy V/99a, 1 – pohľad na vnútornú časť s viditeľným náterom striebornej farby presahujúcim aj na prednú stranu výmazu, 2 – pohľad na zadnú časť kachlice so zvyškami výmazu, 2. pol. 15. stor. Foto: V. Hanuliak – 2. pol. 15. stor.



2. Sonda II/97b, kachlica s pravouhlým, štvorcovým ústím, rozmery ústia cca 220x220 mm. Dka – 117 mm, priemer dna 160 mm, Hm – homogémma, prímes kremenného piesku, malých kamienkov a veľmi jemných zrníčok sfudy. Pod okrajom ústia sú ryhy po formovaní pôvodne okrúhleho ústia do pravouhlej podoby v drevenom prípravku. Okraj ústia je rovno zrezaný a rozšírený na obe strany. Dno je mierne odsadené, sú na ňom zvyšky výmazu z pece, vypálené do oranžova. Neglazúrované, vypaľované oxidačne, farba červenohnedá až oranžová (obr. 4:2).

3. Sonda II/97b, kachlica s pravouhlým, pravdepodobne štvorcovým ústím, rozmery ústia sú neurčiteľné. Dka – 136 mm, priemer dna je cca 150 mm. Na vonkajšej strane je plytká záchytná skrutkovnica. Na dne sú stopy po odrezávaní strunou a zatečená tmavozelená glazúra. Na zachovanej časti je viditeľné, že jedna zo stien kachlice bola odstránená

a nahradená plytkým, polkruhovitým výklenkom, ktorý na vonkajšej strane sprevádza stopa po nálepe, vnútorná strana je na mieste styku steny a výklenku dokonale uhladená. Neglazúrované, vypaľované oxidačne, farba oranžová (obr. 5:1, 2).

4. Sonda V/99a, kachlica s pravouhlým, pravdepodobne štvorcovým ústím, rozmery ústia sú neurčiteľné. Dka – 88 mm, priemer dna je 120 mm. Na vonkajšej strane sú pri okraji ústia stopy po jeho formovaní do pravouhlej podoby v drevenom prípravku. Zachovali sa tu tiež časi výmazu z pece, ktoré obsahujú výraznú prímes organického materiálu (zrno, plevy). Sú vypálené do tehlovočervena, sú zadymené a plynule nadväzujú na okraj kachlice. Väčšia časť tvorí 22–24 mm širokú lištu za ktorou je odsadený odtlačok po ďalšej kachlici. Vnútorná strana je natretá roztokom jemnej hlinky s veľmi jemne mletou sfudou, ktorý vytvára povrch striebristej farby. Náter presahuje aj na vonkajšiu časť výmazu. Vypaľované redukčne, farba nenatretej časti je šedá (obr. 6:1, 2).

### Komorové kachlice

1. Sonda II/97a, komorová, riadková kachlica. ČVS – pokrytá hnedozelenou glazúrou, je zdobená motívom heraldického leva v polkruhovitom erbovom štíte, otočeného doprava (heraldicky), stojaceho na zadných nohách, ktoré sú nezreteľné. Predné nohy sú natiahnuté dopredu a sú ukončené štylizovanými pazúrmí v tvare kvapkovitých lalokov. Ich ochlpenie je naznačené polkruhovite zakončenými výbežkami. Z hlavy sa zachovala len korunka tvorená tromi trojuholníkovitými časťami, vyplazený jazyk a časť hrivy, zadná časť tela sa nezachovala. V spodnej časti je reliéf nekvalitne odtlačený a nečitateľný. Mv – 205 mm. Podľa rozmeru zachovanej časti reliéfu prepokladáme, že kachlica mala štvorcový pôdorys ČVS. OL – jednoduchý nepravidelný hranol, Dko – 115 mm, Ko – kužeľovitá. Na jej vonkajšej strane sú zvyšky výmazu z pece vypálené do svetlohnedá, zatečená tmavozelená glazúra a pod okrajom plytká záchytná skrutkovnica. Vypaľované oxidačne, farba neglazúrovanej časti je oranžová.

2. Sonda II/97a, komorová, riadková kachlica. ČVS – pokrytá tmavozelenou glazúrou, je zdobená motívom heraldickej orlice v polkruhovitom erbovom štíte, ktorej krídla sú tvorené piatimi letkami. Je však možné, že na chýbajúcej časti reliéfu boli aj ďalšie. Zachovaná časť hlavy naznačuje, že bola otočená vpravo (heraldicky). Chvost tvoria tri páry jednoduchých a jeden pár dvojitých výčnelkov – pier. Nohy sú ukončené štyrmi pazúrmí. Zo štítu v dolnej časti vybieha trojuholníkovitý výčnelok, ktorý hrotom smeruje do rohu, v ktorom sa nachádza ozdoba v tvare časti gotickej kružby. Časť reliéfu s výčnelkom je na ľavej strane zdvojená, čo je spôsobené posunutím hmoty vo forme pri odtlačení. Mš – 200 mm. Podľa rozmeru zachovanej časti reliéfu prepokladáme, že kachlica mala štvorcový pôdorys ČVS. OL – jednoduchý, nepravidelný hranol, Ko – kužeľovitá s odlomeným okrajom. Vypaľované oxidačne, farba neglazúrovanej časti je svetlohnedá.

3. Sonda II/97b, komorová, riadková kachlica. ČVS – pokrytá tmavozelenou glazúrou, je zdobená motívom sv. Juraja na koni, otočeného doľava, ktorý kopijou zabíja draka. V ľavej hornej časti sa nachádza vyobrazenie hradu, ktorý pozostáva z jednej väčšej veže a dvoch menších umiestnených po jej bokoch. Prává horná časť reliéfu sa nazachovala (predpokladáme, že sa tu nachádzala postava modliacej sa princezny). Sv. Juraj má na sebe plátovú zbroj, na hlave má účes z dlhších vlasov a obomi rukami drží kopiju, ktorá je zapichnutá v otvorenej papuli na chrbáte ležiaceho draka. Sedí na koni, ktorý má naznačenú hrivu, uzdu a sedlo, nad zadnou časťou koňa je časť rastliny s dvomi listami. Mš – 205 mm. Podľa zachovanej časti ČVS je zrejme, kachlica mala obdĺžnikový pôdorys. OL – jednoduchý hranol + úzka lišta, Ko – zachovala sa časť kužeľovitej komory. Na vonkajšej strane je záchytná skrutkovnica a blízko OL zvyšok kruhovitého ZO s priemerom cca 4 mm. Na zadnej strane ČVS je prstová špirála po jej zarovnávaní na hrnčiarskom kruhu. Vypaľované oxidačne, farba neglazúrovanej časti je svetlohnedá až šedá (obr. 7:1).

4. Sonda II/97d, komorová, riadková kachlica. ČVS – zachovaná v zlomkoch, je pokrytá tmavozelenou glazúrou. Zdobí ju motív Adama a Evy pri strome poznania. Okolo stromu



Obr. 7. 1 – Banská Bystrica – barbakan, komorová kachlica s motívom sv. Juraja zabíjajúceho draka zo sondy II/97b, foto: V. Hanuliak, 2 – komorová kachlica s motívom sv. Juraja z paláca kráľovského hradu v Budíne (podľa Holl 1990, s. 85, obr. 35) – všetko 2. pol. 15. stor.

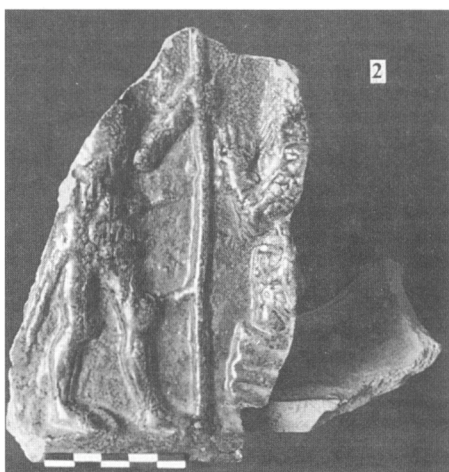
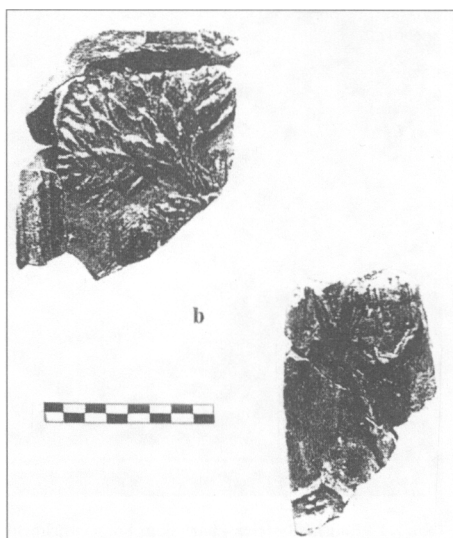
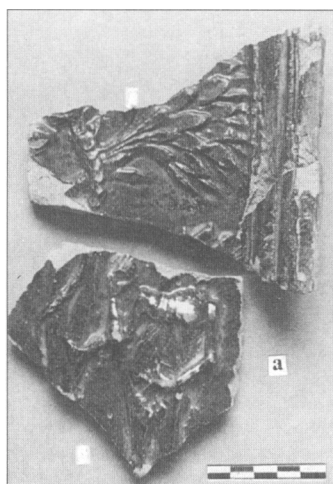
s realisticky zobrazenými listami je obtočený had s otvorenou papuľou. Napravo od neho stojí Adam, ktorý v pravej ruke drží pred tvárou jablko a v ľavej zväzok listov umiestnený vo výške pásu. Spodná časť postavy a tvárová časť hlavy, ktorá je ukončená vlasmi v tvare troch trojuholníkovitých výčnelkov, sa nezachovali. OL – jednoduchý hranol + vývalok + vývalok s úzkou lištou, Ko – nezachovala sa. Vypaľované oxidačne, farba neglazúrovanej časti je oranžová (obr. 8:1a).

5. Sonda II/97a, komorová, riadková kachlica. ČVS – pokrytá tmavozelenou glazúrou, je zdobená motívom dvoch postáv, ktoré sú oblečené v plechovej zbroji, kombinovanej s odevom z textilu (sú zreteľne viditeľné rukavice a kolenná časť plátovej zbroje). Vľavo stojaca postava má na boku zavesený meč, ktorého rukoväť drží pravou rukou. Ľavou rukou drží drevce kopije, alebo štandardy. Napravo od nej sa nachádza postava, ktorá kľučí na erbe v tvare polkruhovitého štítu, ktorý je tvorený vodorovnými pásmi a je sedemkrát delený. Ruky má zopäté pred sebou. Horná časť a pravá strana reliéfu sa nezachovali. OL – jednoduchý hranol, Dko – 126 mm, Ko – kužeľovitá. Na vonkajšej strane je pod ústím komory záchytná skrutkovnica. Vypaľované oxidačne, farba neglazúrovanej časti je oranžová (obr. 8:2).

6. Sonda V/99b, komorová, riadková kachlica, ČVS – pokrytá tmavozelenou glazúrou, je zdobená motívom ležiaceho leva pod stromom. Chvost má pod sebou, na tele sú jemne naznačené rebrá, hlava chýba, rovnako ako časť reliéfu nad telom leva. Pod ním sa nachádza štylizovaný trávnik znázornený nepravidelnými trojuholníkmi. Telo leva je dookola rámované pásmom s motívom úzkej rastliny s kvetmi obtočenej ďalšou, lianovitou rastlinou. Obe rastliny sú lemované dvomi úzkymi lištami. Na jednom zo zlomkov ČVS sa nachádza časť stromu, ktorý sa nachádzal nad levom. Pravdepodobné – rekonštruované rozmery ČVS sú cca Mš – 320 mm, Mv – 320 mm. OL – široký zostupný pás zdobený motívom vlnovite sa pnúcej rastliny s kvetmi zloženými z piatich malých krúžkov + vývalok medzi dvomi úzkymi lištami. Dko – 147 mm, Ko – kužeľovitá. Na vonkajšej strane komory sú zvyšky výmazu vypáleného do oranžova. Vypaľované oxidačne, farba neglazúrovanej časti je oranžová (obr. 9:1).

7. Sonda V/99a, komorová, rohová, asymetrická kachlica. Obe ČVS sú glazúrované svetlozelenou glazúrou. Širšia ČVS je zdobená motívom gotickej kružby. Užšiu ČVS zdobí motív viničného listu a strapca hrozna, list má päť výčnelkov a okrúhlu vyvýšeninu v strede.





Obr. 8. Banská Bystrica – barbakan. 1a – komorová kachlica s motívom Adama a Evy zo sondy II/97d, foto: V. Hanuliak, 1b – komorová kachlica s motívom Adama a Evy z paláca kráľovského hradu v Budíne (podľa Holl 1990, s. 85, obr. 37), 2 – komorová kachlica s motívom prísahy(?) zo sondy II/97a, všetko 2. pol. 15. stor. Foto: V. Hanuliak.

Po strapci ostali len stopy nachádzajúce sa nad listom. Na okraji OL sa nachádza pretláčaný tenký – vývalok. Mš užšej ČVS – 125 mm. OL užšej ČVS – hranol + úzka lišta. OL širšej ČVS – hranol + vývalok + úzka lišta, OL na styku oboch ČVS – pretláčaný vývalok + hranol + úzka lišta. Ko – neúplná. Na spodnej strane väčšej ČVS, pri styku s komorou je obdĺžnikovitý ZO, ktorý sa smerom dovnútra zužuje, jeho rozmery sú 11×9 mm. Vypaľované oxidačne, farba neglazúrovanej časti je oranžová.

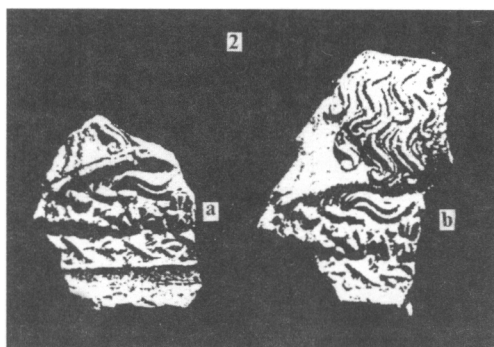
8. Sonda V/99a, komorová, rohová kachlica, zlomok rohovej časti. Obe ČVS sú pokryté svetlozelenou glazúrou. Zachovaná časť užšej ČVS je zdobená motívom listu viniča a strapca hrozna, druhá širšia ČVS sa nezachovala. OL – hranol + úzka lišta. Vypaľované oxidačne, farba neglazúrovanej časti je oranžová.

9. Sonda V/99a, komorová, riadková kachlica. ČVS je pokrytá tmavozelenou glazúrou a zdobená motívom viničného listu s piatimi výbežkami a strapca hrozna. Pri strapci je neúplná vetvička(?). OL – úzky hranol + široký hranol + úzky hranol, Dko – 32 mm. Ko – nízka, pravouhlá. Vypaľované oxidačne, farba neglazúrovanej časti je oranžová.

#### Výklenkové kachlice

1. Sonda II/97a, výklenková kachlica s prerezávanou prednou ozdobnou stenou (POS). Zachovala sa časť OL s časťou POS na ktorej sú dva okrúhle otvory. Jej zlomky naznačujú,

Obr. 9. 1 – Banská Bystrica – barbakan – komorová kachlica s motívom ležiaceho pod stromom zo sondy V/99a, foto: V. Hanuliak, 2a – fragment kachlice s motívom leva pod stromom z paláca kráľovského hradu v Budíne, 2b – fragment komorovej kachlice s motívom leva pod stromom z hradu Višegrád (podľa Holl 1958, s. 253, obr. 73:1, 2) – všetko 2. pol. 15. stor.



že POS bola zdobená motívom architektonického oblúka s rastlinným ornamentom. OL – hranol + široký zostupný pás + hranol. Ko – má polkruhovitý pôdorys. Na rozdiel od obvyklých výklenkových kachlíc sa jej polkruhovitá časť nenáchadza v hornej a dolnej časti pôdorysu kachlice, ale na jej bočných častiach. Glazúrované tmavozelenou glazúrou, vypaľované oxidačne. Farba neglazúrovanej časti je oranžová.

2. Sonda II/97a, výklenková kachlica s prerezávanou POS. Zlomok POS s časťou OL. Na zachovanej časti reliéfu je ľavá strana architektonického oblúka zdobeného rastlinným ornamentom. Z jeho hornej časti vybiehajú dve rovné rebrá, pod spodnou stranou oblúka sa nachádza okrúhly otvor. OL – zachovala sa len časť hranola. Glazúrované tmavozelenou glazúrou, vypaľované oxidačne. Farba neglazúrovanej časti je oranžová.

3. Sonda II/97b, výklenková (korýtkovitá), rohová kachlica s obdĺžnikovitým ústím a polvalcovitým výklenkom. Rozmery ústia 225×215 mm. Dka – 50 mm. Jedna z dlhších strán je dvakrát sínusovite prehnutá. Na druhej dlhšej strane, ktorá má obdĺžnikovitý priez sú na jej vonkajšej strane šikmé polkruhové zliabky napodobňujúce tordovanie. Glazúrované tmavozelenou glazúrou, vypaľované oxidačne. Farba neglazúrovanej časti je tmaočervená.<sup>1</sup>

## 1. polovica 16. storočia

### Nádobkovité kachlice

1. Sonda II/97a, kachlica s pravouhlým ústím, zlomok rohovej časti ústia. Rozmery ústia, Dka a priemer dna sú neurčiteľné. Na vonkajšej strane ústia je odtlačok dreveného

prípravku, v ktorom bolo ústie formované do pravouhlého tvaru. Okraj ústia je rovný, na vonkajšej strane hranený, na vnútornej strane zaoblený. Vo vzdialenosti 52 mm od okraja ústia je prežliabnutie, v ktorom pravouhlé ústie prechádza do dolnej kruhovitej časti. Neglazúrované, vypaľované oxidačne, farba svetlookrová.

2. Sonda II/97a, kachlica s pravouhlým ústím, zlomok rohovej časti ústia. Rozmery ústia, Dka a priemer dna sú neurčiteľné. Vnútrná strana je pokrytá tmavozelenou glazúrou. Okraj ústia je rozšírený na obe strany, na hornej strane má ryhu. Vypaľované oxidačne, farba neglazúrovanej časti je červenooranžová.

3. Sonda II/97a, kachlica s pravouhlým ústím, zlomok rohovej časti ústia. Rozmery ústia, Dka a priemer dna sú neurčiteľné. Na vonkajšej strane je pri okraji ústia odtlačok dreveného prípravku. Vnútrná strana je pokrytá svetlou žltozelenou glazúrou. Okraj ústia je na oboch stranách zaoblený. Vypaľované oxidačne, farba neglazúrovanej časti je červenohnedá.

#### Komorové kachlice

1. Sonda II/97a, komorová, riadková kachlica. ČVS – pokrytá glazúrami žltej, tmavozelenej a bielej farby, zdobená motívom sv. Juraja na koni (otočeného doprava), ktorý zabíja draka. Na zachovanej časti reliéfu sa nachádza časť tela jazdca (od pása dolu), oblečená v plátovej zbroji. Na chodidle opretom v strmeni je ostroha s hviezdicovitým bodcom so šiestimi trňami, pod ním sa nachádza časť krídla draka s tromi trojuholníkovitými výbežkami. Jazdec a príslušná časť koňa sú žltej, predná časť sedla bielej a krídlo draka tmavozelenej farby. Ko – kužeľovitá, na vonkajšej strane sa nachádza zatečená glazúra tmavozelenej a žltej farby. Na lome steny komory sa nachádza jedna strana pravouhlého záchytného otvoru a zvyšok dovnútra vytlačenej keramickej hmoty, ktorý vznikol pri jeho prerazení. Na zachovanej časti ZO je prichytený zvyšok skorodovaného železného záchytného drôtu. Vypaľované oxidačne, farba neglazúrovanej časti je svetlooranžová.

2. Sonda II/97a, komorová kachlica, zlomok ČVS. Na zachovanej časti reliéfu sa nachádza motív jazdca (dolná časť tela), otočeného doľava, ktorý má nohu opretú v strmeni a na boku má zavesený meč. Neglazúrované, vypaľované oxidačne, farba hnedá.

3. Sonda II/97a, komorová kachlica, zlomok ČVS. Neglazúrovaná mierne prehnutá ČVS zdobená motívom ukrižovnía Ježiša Krista. Na zachovanej časti reliéfu sa nachádza horná časť latinského kríža, ktorého rameno má jednoduché, rovné zakončenie. Na ňom spočíva horná časť Kristovho tela, ktorý má hlavu sklonenú smerom doprava, na hlave dobre rozoznateľná trňová koruna, dlhé splývajúce vlasy, oči, nos a ústa, okolo hlavy je obvyklý kruhovitý nimbus po obvode doplnený tenkými lúčmi, ktorý čiastočne pokrýva obdĺžnikovú tabuľku s neúplným nápisom INRI. Nad ňou je zle zachovaný predmet, alebo postava, z ktorého (ktorej) vybieha šikmo nadol úzky pásik. Napravo od neho, na hornej strane pravého ramena kríža je poškodený, nečitateľný nápis v gotickej minuskule. Pod spodnou časťou na konci ramena kríža sa nachádza neúplná, poškodená postava malého anjelika, ktorá od kalicha zachytáva krv z Kristovej poranenej ruky. Pred ňou je tenká linka smerujúca od ramena kríža nadol ku k telu Krista, kde sa lomí smerom nahor a prechádza šikmo cez telo vľavo nadol. ČVS je pokrytá engobou ružovej farby. Vypaľované oxidačne, farba časti bez engoby je tmavočervená.

4. Sonda II/97a, komorová kachlica, zlomok ČVS. Na zachovanej časti reliéfu sa nachádza motív dvoch prekrížených častí rastlinného ornamentu, zachovalejšia z nich má bočný výčnelok s dvomi lalokmi, pod ktorými je hviezdicovitý útvar s piatimi výbežkami. Neglazúrované, vypaľované oxidačne, farba svetlohnedá.

#### Výklenkové kachlice

1. Sonda II/97a, výklenková kachlica s prerezávanou POS, zlomok. POS je zdobená motívom profilovanej gotickej kružby, OL – jednoduchý hranol + úzky vývalok. Ko – na zadnej časti OL sa zachoval nábeh na polvalcovitú komoru. Je viditeľný spoj

medzi POS a komorou. Neglazúrované, vypaľované oxidačne, farba hnedočervená.

2. Sonda II/97a, výklenková kachlica s prerezávanou POS, zlomok POS. Zachovala sa časť profilovanej gotickej kružby. Neglazúrované, vypaľované oxidačne, farba oranžová.

3. Sonda II/97a, výklenková kachlica, zlomok časti OL. OL – prehnutý zostupný pás s rovnou honou plochou + úzky vývalok + úzka rovná plocha + vývalok so stredovým rebrom, okraj tohoto vývalku je rovno zrezaný nožom. Ko – na zadnej časti OL sa nachádza nábeh chýbajúcej polvalcovitej komory výklenku. Neglazúrované, vypaľované oxidačne, farba hnedočervená.

4. Sonda II/97a, výklenková kachlica, zlomok OL. OL – prehnutý zostupný pás s rovnou hornou plochou + úzky vývalok + vývalok (poškodený). Ko – na zadnej časti OL je časť polvalcovitej komory výklenku. Neglazúrované, vypaľované oxidačne, farba hnedočervená.

5. Sonda II/97a, výklenková kachlica, zlomok OL. OL – prehnutý pás s rovnou hornou plochou + úzky vývalok + hranol, na jednom z koncov hranolu je profilované rozšírenie, ktoré pripomína pätku stĺpu. Ko – na zadnej časti OL je nábeh na polvalcovitú komoru výklenku. Zadná časť OL má nerovný povrch, neglazúrované, vypaľované oxidačne, farba hnedočervená.

### Poznámky k ikonografii kachlíc

Ikonografické opisy reliéfnych a výklenkových kachlíc sme podali v predchádzajúcej časti. V ďalšom stručne zhodnotíme výzdobné motívy jednotlivých kachlíc. Podľa typov zobrazení ich môžeme rozdeliť na heraldické, náboženské, svetské, architektonické, zvieracie a rastlinné.

## 15. storočie

### a) heraldické motívy

1. Heraldický lev s korunkou stojaci na zadných nohách, obrátený (rozlíšenie strán heraldicky) doprava umiestnený v polkruhovitom heraldickom štíte. Reliéfu so zadnou časťou leva sa nezachoval, takže nemôžeme jednoznačne rozhodnúť, či išlo jednochvostého, alebo o dvojachvostého leva. Je však nepochybné, že tento motív je odvodený zo znaku českého kráľovstva, a že sa v danom prostredí vyskytuje len vo funkcii výzdobného prvku, čo podporuje zrkadlové obrátenie motívu (Petráň 1970, s. 14), ako aj štylizácia pazúrov leva. Z objektu barbakanu pochádzajú z tej istej sondy (II/97) dva ďalšie fragmenty kachlíc s týmto motívom, ktoré sú v detailoch odlišné navzájom, i od vyššie spomínanej kachlice. Z toho vyplýva, že boli vyrobené s použitím troch rôznych foriem.

V areáli mestského hradu v Banskej Bystrici boli nájdené kachlice s podobným motívom v objekte starej fary (Mácelová 1998b, s. 89–91), avšak sú to neglazúrované kachlice s iným, jednoduchším zobrazením jednochvostého leva, otočeného doľava.<sup>2</sup>

2. Heraldická orlica s hlavou otočenou (rozlíšenie strán heraldicky) vpravo. Reliéf s hornou časťou hlavy sa nezachoval. Na vyobrazení vidíme zreteľný renesančný znak: vejárovité rozprestretie krídel, podľa ktorého ho môžeme zaradiť do obdobia okolo polovice 15. storočia, čo je v zhode s chronologickým radom, ktorý vypracovala J. Richterová (1983, s. 157, 163). Podobne ako pri predchádzajúcom motíve, aj pri tomto sa jeho pôvodné uplatnenie ako heraldického znaku zredukovalo na funkciu výzdobného prvku. Dokladajú aj ozdobné trojuholníkovité výčnelky pripojené ku spodnej časti štítu, pod ktorými sa nachádza ďalší ozdobný prvok v tvare časti gotickej kružby. Na území mesta sa našli analogické kachlice v objekte barbakanu. Dve pochádzajú z rovnakej sondy (II/97), ďalšia zo sondy V/99a (prechod pre peších). Všetky spomínané kachlice zobrazujú rovnaký motív, ale sú navzájom odlišné, teda existovali tri rôzne formy na ich výrobu.<sup>3</sup>

### b) náboženské motívy

1. Sv. Juraj na koni zabíja draka (obr. 7:1). Motív má dva základné varianty: sv. Juraj na

koni, alebo sv. Juraj ako stojaca postava, pod ním sa nachádza drak, ktorého prebodáva kopijou. Často býva zobrazovaný ako rytier v brnení, niekedy so štítom. Výjav dopĺňa architektúra – hrad a postava modliacej sa princeznej. V niektorých prípadoch jeden, alebo oba atribúty chýbajú. Tento motív sa objavuje ako výzdoba ČVS stredovekých a renesančných kachlíc veľmi často, a to vo všetkých hlavných oblastiach ich výskytu. Vyplýva to z mimoriadnej obľuby tohto svätca, ktorý sa stal patrónom stredovekého rytierstva zosobňujúcim stredoveké rytierske ctnosti, o čom svedčia viaceré rytierske rády, ktoré niesli jeho meno (Graus 1996, s. 5–6). Svätajurajovská legenda mala viacero verzíí, pričom najobľúbenejším výjavom bol jeho boj s drakom na záchranu princeznej v líbjijskom meste Silen. K jeho rozšíreniu napomohla aj Zlatá legenda (*Legenda aurea*), ktorú v päťdesiatych rokoch 13. storočia spísal dominikánsky prior Jakub de Voragine (de Voragine 1998). Legenda má svoj alegorický a etický zmysel. V širšom pohľade predstavuje alegóriu boja dobra a zla a v užšom ponímaní boj kresťanskej cirkvi proti pohanstvu.

Kachlice s týmto motívom sa našli pri archeologickom výskume v areáli mestského hradu: identický typ kachlice – nepublikované (Mácelová 2000), rozdielny typ motívu, komorová kachlica štvorcového pôdorysu, sv. Juraj na koni, otočený doľava, princezná, (Mácelová 1997, s. 187, obr. 6:2) a v zásype klenby I. poschodia radnice na Nám. SNP č. 1, komorová kachlica štvorcového pôdorysu, sv. Juraj na koni, otočený doľava, princezná, tmavozelená glazúra, datovanie 15. storočie (Mácelová 1999, s. 417, obr. 7:5).<sup>4</sup>

Všetky uvedené analógie, okrem nálezu z Mestského hradu v Banskej Bystrici sú kachlicami, ktorých reliéf, pokiaľ ide o výtvarnú stránku, sa výrazne odlišuje od nálezu z barbakanu v Banskej Bystrici. Z tohto hľadiska je k nášmu nálezu najbližšia komorová kachlica z paláca na hrade v Budíne v Maďarsku (obr. 8:2), datovaná k roku 1440(?) (Holl 1990, s. 85, obr. 35). Formy na tieto kachlice boli nepochybne výrobkom dvoch rozdielnych remeselníkov, avšak zhoda v celkovej kompozícii reliéfu, obdĺžnikovom pôdoryse, tvare OL a veľká podobnosť vo väčšine detailov a v rozmeroch (Mš kachlice z B. Bystrice je 205 mm, Mš kachlice z Budína je 215 mm) nás oprávňuje predpokladať, že formy na obidve kachlice boli vyrobené podľa rovnakej výtvarnej predlohy, ktorou mohli byť grafické listy (Holčík 1974, s. 188–191). Tieto boli ľahko prenosné a kopírovateľné, takže sa mohli bez problémov dostať aj na väčšie vzdialenosti, než aká delí tieto dve mestá.

2. Adam a Eva pri strome poznania (obr. 8:1a). „A žena videla, že je strom dobrý na jedenie z neho, že je žiadosťou oči, a že je to prežiadúci strom, aby urobil človeka rozumným, tak teda vzala z jeho ovocia jedla a dala i svojmu mužovi a jedol“ (M. 3, 6) (Biblia 1993, s. 3). Tento biblický – starozákonný motív sa nachádza v Prvej knihe Mojžišovej – Genesis a jeho pôvod sa hľadá v sumerských a babylónskych mýtusoch (Kosidowski 1988, s. 39–41). Bol často zobrazovaný na reliéfnych plochách stredovekých kachlíc, medzi ktorými tvoria osobitnú skupinu české kachlice, na ktorých sú zobrazené viaceré deje z knihy Genesis (Hablbauer 1996, s. 465–482).

Na reliéfe kachlice z B. Bystrice drží postava Adama v pravej ruke jablko a v ľavej zväzok listov, teda v jednom výjave sú spojené dva deje: ochutnanie zakázaného ovocia a spoznanie nahoty „Vtedy sa otvorili oči obidvoch a poznali, že sú nahí. A naviažuc figového lístia urobili si zástery“ (M. 3, 7) (Biblia 1993, s. 3.). Touto štylistickou skratkou sa vo svojej štúdií o českých stredovekých kachliciach s motívom Adama a Evy zaoberá J. Hablbauer (1991, s. 174), ktorý vzhľadom na to, že sa vyskytuje na väčšine analogických kachlíc, uvažuje o možnosti prevzatia tohoto výjavu zo spoločnej výtvarnej predlohy. Scénu dopĺňa prítomnosť hada, ovinutého okolo stromu, ako symbolu zla.

Stredoveká typológia považovala pokušenie za predzvesť Zvestovania v ktorom „Nová Eva“ – Panna Mária vykúpi hriechy pôvodnej Evy. (Hall 1991, s. 36).

Zaujímavý pohľad na symboliku mien Adama a Evy podáva D. Menoušková (1999, s. 380).

Nález identickej kachlice (fragmenty) pochádza z archeologického výskumu dvorného traktu Nám SNP č. 3 v Banskej Bystrici – nepublikované (Mácelová 2000), z intravilánu mesta pochádza aj komorová kachlica so zelenou glazúrou a výtvarne odlišnou podobou

tohto motívu (Holčák 1978, obr. 78).<sup>5</sup> Najbližšiu analógiu k banskobystrickému nálezu predstavujú fragmenty komorových kachlíc nájdené v paláci hradu v Budíne (Holl 1990, s. 85, obr. 37) datované do 15. toročia (obr. 91b). Na zachovaných častiach reliéfu je časť postavy Adama (trup s chýbajúcou hlavou a dolnou časťou nôh) a neúplná hlava Evy, nad ktorou sa nachádza hlava hada a časť koruny stromu. Napriek zlomkovitému materiálu môžeme konštatovať, podobne ako pri predchádzajúcej kachlici, zhodu v kompozícii i v detailoch reliéfu (listy stromu, naznačenie vystupujúcich rebier, rovnaké zohnutie rúk a modelácia prstov ľavej ruky na postave Adama). Odlišná je len poloha hlavy hada, ktorá je na kachlici z Banskej Bystrice tesne pri kmeni stromu a je otočená smerom nahor. Tvar hlavy, je však v oboch prípadoch temer rovnaký. Aj v tomto prípade uvažujeme o spoločnej výtvarnej predlohe.

#### c) svetské motívy

1. Prísaha (?) (obr. 8: 2). Obsah tohto motívu je jedinečný a zatiaľ sa nám nepodarilo objaviť kachlicu s analogickou výzdobou.

Odev oboch postáv naznačuje že ide o osoby patriace do vyššej spoločenskej vrstvy. Erb, na ktorom kľučí jedna z nich, môžeme napriek tomu, že jeho ľavá (heraldicky) strana chýba, identifikovať ako starší erb mesta Banskej Bystrice. Jeho štít je sedemkrát vodorovne delený na osem pruhov (1., 3., 5. a 7., pruh sú striebornej – 2., 4., 6. a 8. pruh sú červenej farby). Erb je odvodený z panovníckeho – arpádovského erbu. Odlišuje sa od neho opačným poradím farieb (Novák 1967, s. 92–95). Túto podobu erbu mesta mal aj kolok nachádzajúci sa na tehle nájdenej pri výskume objektu starej fary v areáli mestského hradu v Banskej Bystrici (Mácelová 1998b, s. 87–89).

Presné určenie obsahu sťažuje chýbajúca časť reliéfu. Je však možné, že pri ďalšom výskume v historickom jadre mesta sa podarí objaviť nálezy, ktoré umožnia skompletizovať celý reliéf.

#### d) architektonické motívy

1. Motív prelamaného architektonického gotického oblúka. Z európskych krajín pochádza celý rad kachlíc s týmto motívom. Nálezy z Banskej Bystrice (kachlice s prerezávanou POS) sú prvé svojho druhu z územia mesta. Najbližšie analógie pochádzajú z paláca na hrade v Budíne (Holl 1958, s. 255, obr. 76, s. 256, obr. 78, s. 257, obr. 79, s. 258, obr. 80, s. 259, obr. 81; Holl 1971, s. 190, obr. 171). Sú datované medzi roky 1454–1457. Oproti banskobystrickým kachliciam je ich výzdoba jemnejšie prepracovaná.<sup>6</sup>

#### e) zvieracie motívy

1. Motív leva ležiaceho pod stromom (obr. 9:1). Pôvod kachlíc s týmto motívom sa hľadá na území dnešného Nemecka, (najnovšie Tamásiová 1995, s. 38–39) odkiaľ sa rozšíril podunajskou cestou ďalej juhovýchodným smerom. Na odlišnosť maďarských a slovenských nálezov od nemeckých kachlíc upozornil J. Hoššo (2000, s. 18). Kachlice z územia dnešného Slovenska a Maďarska majú ozdobnejšiu OL (v Maďarsku navyše rastlinný ornament, na Slovensku aj s tenkou rozvilinou) a nad levom je pridaná druhá koruna stromu. Horná chýbajúca časť reliéfu kachlice z barbakanu neumožňuje určiť, či sa nad levom nachádzal jeden, alebo dva stromy, OL však patrí k viac zdobenému typu.

Lev bol oddávna znamením sily, ktorá mala svoj pozitívny aj negatívny aspekt. Ako symbol Krista môže vyjadrovať predovšetkým jeho zmŕtvychvstanie. Stredoveká symbolika v ňom videla kontrast Kristovej božskej a ľudskej podstaty (Mohr 1999, s. 134).

Identická kachlica bola nájdená pri druhej (vnútornej) bráne barbakanu už vo vnútri areálu mestského hradu v Banskej Bystrici (Mácelová 2000). Kachlica s výtvarne odlišným reliéfom pochádza z archeologického výskumu objektu starej fary, z toho istého priestoru. Reliéf má jednoduchšiu podobu. Jeho povrch bol pokrytý glazúrou zelenej, modrej a bielej farby (Mácelová 1998b, s. 91).<sup>7</sup> Najbližšou analógiou k uvedenej kachlici sú dva fragmenty komorových kachlíc: prvý z paláca hradu v Budíne, druhý z hradu Visegrád,

datované do 15. storočia (Holl 1958, s. 253, obr. 73:1, 2). Na zlomku z Visegrádu je viditeľná veľká podobnosť v tvarovaní kučier zvlnenej hrivy (na fragmente z Visegrádu sú kučery viacej zvlnene), ako aj v páse rastlinného ornamentu, ktorý lemuje telo leva.

#### f) rastlinné motívy

1. Motív vínnej révy. V stredovekom výtvarnom umení býva zobrazovaný veľmi často. Je to všeobecný symbol Krista a kresťanskej viery prevzatý z biblického Kristovho podobstva o vínnej réve: „*Ja som ten pravý vinič a môj otec je vinár*“ (J. 15, 1) (Biblia 1993, s. 124). Ako strapec hrozna je to aj symbol eucharistie (Hall 1991, s. 166).<sup>8</sup>

Najbližšou paralelou k banskobystrickým nálezhom sú fragmenty komorových, rohových kachlíc z paláca hradu v Budíne (Holl 1990, s. 86, obr. 38). Príbuznosť môžeme vidieť nielen v tvare listov a kmeňa viniča, ale aj vo výraznosti (výške) reliéfu. Kachlice sa podobajú aj z hľadiska morfológie – v oboch prípadoch ide o rohové kachlice. Pri porovnaní zachovaných rozmerov vidíme, že sú temer identické: Mš užšej ČVS kachlice z Banskej Bystrice je 106 mm, Mš kachlice z Budína je 100–105 mm. Aj tu počítame so spoločnou výtvarnou predlohou.

### 16. storočie

#### a) náboženské motívy

1. Sv. Juraj zabíja draka. Tento druh, motívu sme rozobrali v predchádzajúcej časti. Výzdoba reliéfu tejto kachlice je po výtvarnej stránke ešte gotická, ale použitie viacfarebnej glazúry (zrejme majolikového typu) ju zaraďuje už do renesančného obdobia. Predpokladáme, že pri výrobe kachlice bola použitá staršia forma, alebo bola odtlačením reliéfu staršej kachlice vyrobená nová. Bol to bežný pracovný postup dokázaný porovnaním viacerých nálezov (naposledy Hoššo 1996, s. 98).

2. Ukrižovanie. Zo Slovenska zatiaľ kachlice s touto výzdobou nepoznáme a nespomína sa ani medzi kachlicami s motívami z pozemského života Ježiša Krista z Kremnice datovaných do 15. storočia (Hoššo 2000, s. 18). Najbližšou analógiou je kachlica z múzea v Speyeri s rozmermi 320×220 mm, (Strauss 1983, tab. 116:2). Vzhľadom na to, že väčšina reliéfu chýba, nebudeme sa zatiaľ týmto motívom bližšie zaoberať. Jednoznačne, však môžeme poukázať na jej nemecký pôvod (Ušiak 2000).

#### b) zánrové motívy

1. Jazdec s mečom na boku. Na stredovekých kachliciach je motív jazdca často frekvencovaný. Jazdec má niekedy plechové brnenie, alebo jeho časť a zväčša drží pred sebou kopiju (turnajová scéna), či inú zbraň (predmet).<sup>9</sup> Motív na fragmente reliéfu kachlice z Banskej Bystrice patrí ku skupine vyobrazení jazdcov so zbraňou bez brnenia.

#### c) architektonické motívy

1. Motív gotickej kružby. Podobne ako predchádzajúce aj tento druh výzdoby prežíva z gotického obdobia. K tejto forme kružby sa nám zatiaľ nepodarilo nájsť analógie.

#### d) rastlinné motívy

1. Rastlinný ornament. Na zachovanej časti reliéfu je viditeľná istá forma jeho štylizácie. Aj tento nálež je zatiaľ bez analógií.

### Technológia výroby a stopy začlenenia kachlíc v telese pece

Nádobkovité kachlice boli vyrobené obvyklým spôsobom na hrnčiarskom kruhu ako nádoby s okrúhlym ústím, ktoré bolo následne sformované do pravouhlej podoby v drevenom prípravku. Jeho odtlačky sa nachádzajú na viacerých fragmentoch kachlíc z 15. aj 16. storočia pod ich ústím. Z kruhu boli zrezávané strunou, o čom svedčia špirálovité línie na ich dnách.

Z morfológického hľadiska je zaujímavá nádobkovitá kachlica (sonda II/97 b) (obr. 5:1, 2), ktorá mala jednu stenu nahradenú polkruhovitým výklenkom. Je zachovaná len fragmentárne, takže naša myšlienka o jej začlenení v kachľovej peci na mieste rohovej kachlice

ostáva na úrovni hypotézy. Jeden fragment miskovitej kachlice datovaný do 15. storočia bol zvnútra glazúrovaný tmavozelenou glazúrou. Táto povrchová úprava má analógiu v nálezoch nádobkovitých kachlíc z hradu Křivoklát (Durdík, Hazlbauer 1991, s. 294, 297, obr. 9:1). Zelená glazúra sa nachádza aj na dvoch fragmentoch nádobkovitých kachlíc zo 16. storočia. Ďalším spôsobom povrchovej úpravy bol náter roztokom jemnej hlinky a veľmi jemne mletej sľudy. Takto upravené kachlice majú striebristú, lesklú farbu, ktorá evokuje predstavu ich pokrytia strieborným plechom (obr. 6:1) a ich použitím v telese kachľovej pece bol nepochybne dosiahnutý pôsobivý estetický efekt. Na území Slovenska sa tento druh povrchovej úpravy kachlíc zatiaľ nevyskytol. Na niektorých českých kachliciach sa vyskytuje podobný náter, avšak jeho charakter má len podobu tenkého filmu, cez ktorý presvitá ich pôvodný povrch (Hazlbauer 2000).

Komorové kachlice s reliéfnou zdobenou ČVS boli vyrábané s použitím negatívnych foriem – ČVS a hrnčiarskeho kruhu – vytáčanie komory a zarovnávanie zadnej strany ČVS. Pokiaľ ide o rohové kachlice (sonda V/99a) styk ich dvoch ČVS vykazuje (pri pohľade na profil zlomu) dokonalú homogenitu, čo nás oprávňuje uvažovať o možnom použití pravouhlej formy pri ich výrobe. Výroba takejto formy nie je z technologickej stránky problémom. Keďže nezvratným dôkazom jej existencie, však bude až nález takéhoto druhu formy, ostáva táto otázka otvorená.

Po prvý raz sú z intravilánu Banskej Bystrice doložené výklenkové kachlice s prerezávanou POS. Nápadná je značná hrúbka prerezávanej POS, ktorá dosahuje až 14–15 mm. Zaujímavým detailom práce remeselníka sú kruhové otvory v POS prerazené namiesto pôvodných tvarov, ktoré mali byť vyrezané podľa odtlačku z formy.

Kachlice boli glazúrované olovnatými glazúrami s rôznymi odtieňmi zelenej farby. Viacfarebná glazúra (žltá, zelená, biela) bola zistená len na fragmente kachlice z 1. pol. 16. storočia, čo je v súlade s českými nálezmi (Smetánka–Topolová 1967, s. 499–544). Do toho istého obdobia patria aj kachlice s neupravovaným – rezným povrchom. Ružová engoba zjemňujúca takýto povrch sa nachádza na zlomku kachlice s motívom ukrižovania. Vypaľovanie prebiehalo za prístupu vzduchu – oxidačne, alebo bez neho – redukčne. Niektoré oxidačne vypaľované kusy mali na profile zlomu šedé, alebo hnedé jadro, čo je považované za znak nedokonalého vypálenia (Dąbrowska 1987, s. 200).

\*

Na väčšine kachlíc resp. ich zlomkov sa nachádzali stopy, ktoré svedčia o tom, že boli súčasťou fungujúcej kachľovej pece. Sú to zvyšky výmazu, ktorý bol používaný ako pojivo a stopy zadymenia (rôznej intenzity). Výmaz obsahuje výraznú prímes organického materiálu. Niekedy sa dajú rozoznať plevy a zrno. Bol vypálený do rôznych odtieňov červenej, alebo oranžovej farby. Najlepšie sa zachovali zvyšky výmazu na nádobkovitej kachlici zo sondy V/99a (obr. 6:1, 2). Oba plynule nadväzovali na okraj kachlice a boli pokryté náterom striebornej farby. Väčšia časť výmazu mala na svojej hornej strane odtlačok po ďalšej kachlici, ktorá bola odsadená smerom dozadu, čo svedčí o zužovaní sa kachľového telesa smerom nahor, tak ako to poznáme z ikonografických prameňov.

Unikátnym dokladom o zabudovaní kachlice v kachľovej peci je fragment kuželovitej komory komorovej kachlice z 1. pol. 16. stor. s motívom sv. Juraja, v ktorom sa nachádza na zachovanej časti pravouhlého ZO, ktorý bol prerazený do steny komory dreveným predmetom, zvyšok železného drôtu – spony, ktorý slúžil na vzájomné spojenie s niektorou s ďalších kachlíc. Je to prvý nález tohoto druhu spájania kachlíc, ktorý doteraz nepriamo dokazovali len záchytné otvory v stenách komôr kachlíc.

## Záver

Pri archeologickom výskume v objekte barbakanu mestského hradu v Banskej Bystrici bol získaný značne zlomkovitý, ale závažný materiál zo stredovekých kachlíc. Boli objavené doteraz neznáme výzdobné motívy reliéfnych kachlíc. Výskum tiež priniesol (z morfológického hľadiska) nové typy kachlíc – nádobkovitá kachlica s výklenkom, kach-



lice s prerezávanou ČVS. Za mimoriadne dôležité pokladáme vzájomné vzťahy medzi kachlicami – výrobkami kachliarskej dielne v Banskej Bystrici (Holčík 1974, s. 175–193) a kachlicami, ktoré produkovala dielňa na kráľovskom hrade v Budíne (Voit–Holl 1963, s. 10–30), ktorým budeme aj v budúcnosti venovať ďalšiu pozornosť. Nemenej dôležité sú aj zistenia o výrobných operáciách a informácie o stavbe kachľových pecí, ktoré sa na danom materiáli podarilo vypozerovať.

Toto všetko len podčiarkuje význam ďalšieho archeologického výskumu areálu mestského hradu, ktorý je dôležitý nielen z pohľadu získaných predmetov materiálnej kultúry, ale aj z hľadiska dejín mesta ako celku.

## Poznámky

1. Výklenkové (korýtkovité) kachlice s touto výzdobou boli nájdené pri archeologickom výskume zaniknutého stredovekého kláštora v Košiciach-Krásnej nad Hornádom (Polla 1986, s. 243, obr. 121:9), sú datované v rozmedzí 13.–16. storočia. Ďalšie pochádzajú z objektu starej fary v Banskej Bystrici, datovanie 2. pol. 15. stor. (Mácelová 1998b, s. 90, obr. 4:4, s. 91). Jedna z ich dlhších strán je však zdobená plastickým platencom, tak ako pri kachlici z Bratislavy (z bývalej Leningradskej ulice) datovanej do 14.–15. storočia (Hlavicová, Keller, Plachá 1984, s. 11, obr. 4, s. 16).
2. Kachlice analogické k nášmu nálezu pochádzajú z nepublikovaných nálezov archeologického výskumu zášľupu klenby I. poschodia v budove radnice na Nám. SNP č. 1 (Mácelová 2000). Z ostatného územia Slovenska poznáme kachlice s týmto motívom z nasledovných lokalít: hrad Liptov, komorová, kachlica obdĺžnikového pôdorysu, dvojhvostý lev otočený doľava, datovanie – 1. pol. 15. storočia, kachlica je spájaná s prestavbou hradu v období, kedy bol majetkom kráľa Žigmunda (Hanuliak 1985, s. 126–129, obr. 7); východný palác hradu Šášov, lev otočený doprava, výklenková kachlica s prerezávanou POS, datovanie 15. storočie (Hoššo 1992, s. 33, obr. 11:4, s. 36); kláštor v Hronskom Beňadiku, komorová, rohová kachlica s erbovým štítom, lev otočený doprava, tmavozelená glazúra, datovanie – 15. storočie (Holčík 1978, obr. 45); hrad Fiľakovo, komorová kachlica štvorcového pôdorysu, dvojhvostý lev s jednou zdvihnutou prednou nohou, otočený doľava, viacfarebná glazúra, datovanie – 15. storočie (Holčík 1978, obr. 41); Bratislavský hrad, komorová kachlica obdĺžnikového pôdorysu, jednohvostý lev otočený doľava, datovanie – 15. storočie (Holčík 1978, obr. 37); Košice, komorová, rohová kachlica s erbovým štítom, dvojhvostý lev, otočený doprava, datovanie – 15. storočie (Holčík 1978, obr. 91).
3. Zo Slovenska existuje zatiaľ jediná komorová kachlica štvorcového pôdorysu s podobným motívom, a to z lokality udávanej ako Topoľčany (?), datovanie – 15. storočie (Holčík 1978, obr. 38).
4. Ďalšie kachlice zdobené týmto motívom z územia Slovenska: Kremnica, fragmenty rôznych kachlíc, sv. Juraj na koni – otočený v doprava i doľava, datovanie: 15. storočie (Šeňová 2000, s. 148–149), Hronský Beňadik-kláštor, komorová kachlica obdĺžnikového pôdorysu, sv. Juraj na koni, otočený doľava – princezná, hrad, tmavozelená glazúra, datovanie: 15. storočie (Holčík 1978, s. 21, obr. 14); Trenčín-hrad, komorová kachlica, obdĺžnikového pôdorysu, sv. Juraj na koni, otočený doľava, princezná, datovanie: 15. storočie; (Holčík 1978, obr. 33), Beckov-hrad, komorová kachlica štvorcového pôdorysu, sv. Juraj na koni, otočený doľava, princezná, datovanie: 15. storočie (Holčík 1978, obr. 34); Hlohovec, výklenková kachlica, sv. Juraj na koni, otočený doprava, princezná, datovanie: koniec 15. storočia (Holčík 1978, obr. 35); Košice-Krásna nad Hornádom, zaniknutý kláštor, fragment komorovej kachlice, sv. Juraj, otočený doľava, datovanie: 13.–16. storočie (Polla, 1986, s. 244, obr. 120:4).
5. Z ostatného územia Slovenska poznáme kachlice s týmto motívom z mestského hradu v Kremnici, fragment komorovej kachlice s postavou Evy držiacej jablko, datovanie 15. storočie (Hoššo 1992, s. 33, obr. 11:8); z hradu Beckov, komorová kachlica, datovaná do 16. storočia (Holčík 1978, obr. 87).
6. Zo Slovenska sú známe zatiaľ len dve kachlice s takouto výzdobou: kláštor v Hronskom Beňadiku, výklenková kachlica s prerezávanou POS, tmavozelená glazúra, datovanie 15. storočie (Holčík 1978, obr. VI); zaniknutý kláštor v Letanovciach-Kláštore, výklenková kachlica s prerezávanou POS, figurálna výzdoba na stene výklenku, zelená glazúra (Slivka sprievodca). Obe kachlice však majú rustikálnejší charakter ako fragmenty kachlíc z Banskej Bystrice.
7. Nálezy kachlíc s týmto motívom pochádzajú aj z ďalších slovenských lokalít: Kremnica (Hoššo 2000, s. 18); hrad Šášov, komorová kachlica obdĺžnikového pôdorysu, lev otočený doľava, zelená glazúra, datovanie: 15. storočie (Hoššo 2000, s. 18; Egyházy-Jurovská-Fürýová 1993, č. 171); kláštor v Hronskom Beňadiku, komorová, rohová, asymetrická kachlica, (tiež aj komorová, riadková kachlica) lev otočený doľava, zelená glazúra, datovanie: 15. storočie (Holčík 1978, obr. 44, 48); Trenčín-hrad, výklenková kachlica, lev otočený doprava, žltohnedá glazúra, datovanie 15. storočie (Holčík 1978, obr. 47). Nález z bratislavského hradu – výklenková, vrcholová kachlica s levom ležiacim na hornej strane OL a otočeným doľava, zeleno glazúrovaná, je považovaná za import z južného Nemecka (Holčík 1972).
8. Kachlice s týmto motívom (výtvarene odlišným) sú zo Slovenska známe z dvoch lokalít: Rimavská So-

- bota-Barátkút, komorová, rímsová kachlica s nápisom *maria* v gotickej minuskule (Egyházy-Jurovská-Fürýová 1993, č. 162); Kežmarok-hrad, komorová, rímsová kachlica (Polla 1971, s. 112, obr. 99:3, tab XXXVII:1). Motív viniča na týchto kachliciach je štylizovaný. Strapce majú podobu šištic, okolo ktorých sa pnú malé listy. Táto výtvarná forma je už príznačná pre nastupujúcu renesanciu.
9. Na území Slovenska sa kachlice s jazdeckou výzdobou našli v týchto lokalitách: Bratislava-hrad, komorová kachlica, štvorcového pôdorysu, jazdec otočný doľava, brnenie, zástava, datovanie 14.–15. storočie (Holčík 1978, obr. 30); Kežmarok-hrad, komorová kachlica štvorcového pôdorysu jazdec otočený doprava, šabľa, luk (Holčík 1978, obr. 31); hrad Muráň, komorová kachlica štvorcového pôdorysu, jazdec otočený doprava, brnenie, budzogaň, zelená glazúra, datovanie 15.–16. storočie (Polla 1971, s. 113, obr. 98:4).

## Literatúra

- CSEREYOVÁ, E., 1974: Adatok a Besztercebányai (Banská Bystrica) kályhacsempékhez. In: *Folia archaeologica* 25, Budapest, s. 205–217.
- BALAŠA, G., 1974: Gotické kachličky v záhrade domu v Dolnej ulici č. 35 v Banskej Bystrici. In: *Pamiatky a Príroda* 3, Bratislava, s. 25.
- DABRÓWSKA, M., 1987: Kafle i piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
- DIVALD, K., 1917: Régi magyar fazekasmundák. In: SIKLÓSSY, L.: *A magyar keramika története*. Budapest.
- DURDÍK, T.–HAZLBAUER, Z., 1991: Pozdne gotické a renesančné kachle ze severního parkánu horního hradu na Křivokláte. 1. část. In: *Castellologica Bohemica* 2, Praha, s. 279–300.
- EGYHÁZY-JUROVSKÁ, B.–FÜRÝOVÁ, K., 1993: *Stredoveké kachlice*. Katalóg. Bratislava.
- GRAUS, I., 1996: Tajomný rytieri sv. Juraja. In: *Historická revue VII*, č. 8, Bratislava, s. 5–6.
- HAMPEL, J., 1894: A nemzeti múzeumi régiség-tár gyarapodása. In: *Archaeologiai Értesítő* 14, Budapest, s. 261–271.
- HANULIAK, V., 1985: Historický vývoj hradu Liptov. In: *Liptov*. Martin, s. 101–131.
- HALL, J., 1991: *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*. Praha.
- HAZLBAUER, Z., 1991: Kniha Genesis jako ikonologický pramen českých gotických kachlí s motivy Adama a Evy. In: *Sborník přátel starožitností* 2, Praha, s. 165–180.
- HAZLBAUER, Z., 1996: Náboženské motivy na českých gotických reliefních kachlích. In: *AH* 21/96, s. 465–485.
- HAZLBAUER, Z., 2000: Informácia osobne, na tomto mieste ďakujem.
- HLAVICOVÁ, J.–KELLER, J.–PLACHÁ, V., 1984: Prehľad archeologických výskumov v centre Bratislavy. In: *Urbes Medii Aevi Investigationes Archeologicae*, Praha, s. 7–23.
- HOLČÍK, Š., 1972: Kachľová pec z 15. storočia na Bratislavskom hrade. In: *Zborník SNM LXVI, História* 12, s. 101–116.
- HOLČÍK, Š., 1974: Stredoveká kachliarska dielňa v Banskej Bystrici. In: *Zborník SNM LXVIII, História* 14, Bratislava, s. 175–193.
- HOLČÍK, Š., 1977: Ešte raz k nálezom gotických kachlíc v Banskej Bystrici. In: *Zborník SNM LXXI, História* 17, Bratislava, s. 133–138.
- HOLČÍK, Š., 1978: *Stredoveké kachliarstvo*. Bratislava
- HOLL, I., 1958: Középkori kályhacsempék Magyarországon I. (Mittelalterliche Ofenkacheln in Ungarn I.). In: *Budapesti Régisegei XVIII*, Budapest, s. 211–300.
- HOLL, I., 1971: Középkori kályhacsempék Magyarországon II. (Mittelalterliche Ofenkacheln in Ungarn II.). In: *Budapesti Régisegei XXII*, Budapest, s. 161–207.
- HOLL, I., 1990: Középkori kályhacsempék Magyarországon IV. (Mittelalterliche Ofenkacheln in Ungarn IV.). In: *Archaeológiai Értesítő* 117, Budapest, s. 58–95.
- HOŠŠO, J., 1997: K technológii a lokalizácii výroby neskorogotických kachlíc na Slovensku. In: *Zborník SNM XCI, Archeológia* 7, Bratislava, s. 95–102.
- HOŠŠO, J., 2000: Kremnica a jej regionálne a nadregionálne prostredie vo svetle archeologického výskumu. In: *Kremnické múzeum. Zborník k 110. výročiu múzea v Kremnici, Kremnica*, s. 13–21.
- HOŠŠO, J., 1992: Osídlenie Kremnice a okolia vo svetle archeologických nálezov. In: *Kremnica. Zborník prednášok z medzinárodného sympózia pri príležitosti 500. výročia kodifikácie banského práva v Kremnici 17.–19. september*, s. 19–39.
- KOSIDOWSKI, Z., 1988: *Prběhy mrtvého moře*. Praha.
- MÁCELOVÁ, M., 1980: Nález stredovekých kachlíc v Banskej Bystrici. In: *AVANS v r. 1979, Nitra*, s. 133.
- MÁCELOVÁ, M., 1995: Prieskumy v mestskej pamiatkovej rezervácii v Banskej Bystrici. In: *AVANS v r. 1993, Nitra*, s. 94–95, s. 179, obr. 58.
- MÁCELOVÁ, M., 1996: Prieskum v mestskej pamiatkovej rezervácii v Banskej Bystrici. In: *AVANS v r. 1994, Nitra*, s. 125–126, s. 256, obr. 93.
- MÁCELOVÁ, M., 1997: Výskumy v historickom jadre Banskej Bystrice. In: *AVANS v r. 1995, Nitra*, s. 128–130, s. 256–257, obr. 86–87.

- MÁCELOVÁ, M., 1998a: Výskum mestského hradu v Banskej Bystrici. In: AVANS v r. 1996, Nitra, s. 113–115, s. 222, obr. 58.
- MÁCELOVÁ, M., 1998b: Kachľová pec z 15. storočia z Banskej Bystrice. In: *Studia Archaeologia Mediaevalia Slovaca*, Bratislava, s. 85–96.
- MÁCELOVÁ, M., 1999: Gotické kachľové pece z banksobystrickej radnice. In: AH 24/99, s. 409–419.
- MÁCELOVÁ, M., 2000 – Informácia o nepublikovaných výskumoch osobne. na tomto mieste ďakujem.
- MENOUŠKOVÁ, D., 1999: Ikonografie a ikonologie v kontextu stredovekých reliéfne zdobených kachľů z Brna. In: AH 24/99, s. 375–385.
- NOVÁK, J., 1967: Slovenské mestské a obecné erby. Bratislava.
- PETRÁŇ, J., 1970: Český znak. Stručný nástin jeho vzniku a historie vývoje. Praha.
- POLLA, B., 1971: Kežmarok. Výsledky historickoarcheologického výskumu. Bratislava
- POLLA, B., 1986: Košice-Krásna. K stredovekým dejinám Krásnej nad Hornádom. Košice.
- RICHTEROVÁ, J., 1983: Orlice jako chronologický motiv kachlového reliéfu. In: AH 8/83, s. 155–163.
- SLIVKA, M.: Kartuziánsky kláštor. Kláštorisko (kataster obce Letanovce), sprievodca po lokalite.
- SMETÁNKA, Z.–TOPOLOVÁ, O., 1967: Die älteste böhmische Keramik mit Zinn-Bleiglasur. In: *Památky archeologické LVIII/2*, Praha, s. 499–544.
- STRAUSS, K., 1983: Die Kachelkunst des 15. bis 17. Jahrhunderts im europäischen Landern, III. Teil. München.
- SURA, M., 1979: Nálezová správa z umeleckohistorického výskumu Malinovského ul. č. 35 v Banskej Bystrici. Rukopis v archíve PÚ Banská Bystrica.
- ŠEŇOVÁ, N., 2000: Svätý Juraj na medailiach z zbierkach kremnického múzea. In: *Kremnické múzeum. Zborník k 110. výročiu múzea v Kremnici*. Kremnica, s. 144–150.
- UŠIAK, P., 1995: Výskum meštianskej architektúry v Banskej Bystrici. In: AVANS v r. 1993, Nitra, s. 133–134, s. 221, obr. 110.
- UŠIAK, P., 2000: Kachlica s motívom ukrižovania z barbakanu mestského hradu v Banskej Bystrici. In: *Acta Universitatis Matthiae Bellii*, Zborník Fakulty humanitných vied, roč. 4. Banská Bystrica, s. 103–119.
- HOLL, I.–VOIT, P., 1963: *Old Hungarian stove tiles*. Budapest.
- De VORAGINE, J., 1998: *Zlatá legenda*. Praha.

## Zusammenfassung

### Die Kacheln aus der Barbakane der Stadtburg in Banská Bystrica

Im Rahmen der Slowakei nimmt Banská Bystrica, was die mittelalterlichen Kacheln betrifft, eine außergewöhnliche Stellung ein. Gegen Ende des 19. und am Anfangs des 20. Jhs. wurden hier zwei große Kollektionen dieser Gegenstände gefunden, die zum größten Teil nach Ausland herausgeführt wurden. Der letzte große Fund stammt aus dem Jahre 1996. Auf dem Gebiet der Stadt wurden in verschiedenen Lagen auch weitere Kacheln gefunden.

Bei der archäologischen Erforschung der Barbakane der Stadtburg in Banská Bystrica wurden auch zahlreiche Bruchstücke von Kacheln gewonnen, die aus drei Zeitabschnitten stammen: 1. – die zweite Hälfte des 15. Jhs.; 2. die erste Hälfte des 16. Jhs.; 3. 17.–18. Jh.

In diesem Beitrag befassen wir uns mit den Kacheln aus den ersten zwei Zeitabschnitten. Im Rahmen der ersten Periode wurden die Kacheln gewonnen, die wir morphologisch in drei Gruppen gliedern können: gefäßförmige Kacheln, Kammer- und Nischenkacheln mit der dekorativen durchgebrochenen Vorderwand. Von den gefäßförmigen Kacheln ist die Kachel mit dem rechteckigen Mündung interessant, bei der eine von den Wänden mit einer halbkreisförmigen Nische ersetzt ist. Sie ist nur als Burchstück erhalten; die Voraussetzung, daß sie im Ofenkörper als Eckkachel angewendet wurde, bleibt bisher nur eine Hypothese.

Die Kammerkacheln wurden mit verschiedenen Ziermotiven geschmückt – heraldischen, religiösen, weltlichen, architektonischen, tierischen und pflanzlichen. Einige von ihnen erschienen im Rahmen der Stadt das erste Mal. Es handelt sich um: a) der heraldische Adler; b) der Eid (?); c) der architektonische Bogen; d) die Weinrebe. Wir haben festgestellt, daß einige Motive und ihre Analogien aus der Werkstatt in der Königsburg Budin im bildnerischen Charakter des Reliefs und auch was die Dimensionen betrifft in dem Maße übereinstimmend sind, daß es uns erlaubt, von einer gemeinsamen Vorlage nachzudenken, nach der die Formen für die Herstellung dieser Kacheln gefertigt wurden (der hl. Georg tötet den Drachen, Adam und Eva am Baum der Erkenntnis, Weinrebe).

Die Nischenkacheln mit der durchgebrochenen Vorderseite sind auf dem Gebiet der Stadt auch das erste Mal belegt.

In der Kollektion des 2. Zeitabschnitts wurden gefäßförmige Kacheln und Kammerkachel gefunden. Auch hier kommt auf einer der Kammerkacheln das erste Mal das bisher unbekannte Motiv Kreuzigung Christi vor, zu dem wir auf dem Gebiet der Slowakei bis heute keine Analogie haben. In diesem Falle (auf Grund der erreichbaren Analogien) zweifeln wir seine deutsche Herkunft nicht an.

Die gefäßförmigen Kacheln wurden auf die gewöhnliche Weise auf der Töpferscheibe wie die Gefäße

mit der kreisförmigen Mündung erzeugt und folgend in die rechteckige Gestalt mit Hilfe einer hölzernen Vorrichtung geformt, deren Abdrücke sich unter dem Mündungsrand einiger Kacheln erhielten. Die Oberfläche dieser Kacheln war roh, nicht glasiert, oder mit Glasur (die 1. und auch 2. Zeitabschnitt), oder wurde sie mit der Erdelösung mit dem Inhalt von sehr feinem Glimmerstaub angestrichen (1. Periode). So entstand eine Oberfläche, die die Oberfläche eines silbernen Gegenstandes nachahmte. Diese Art Oberflächebehandlung kennen wir bisher aus dem Gebiet der Slowakei nicht. In Tschechien kommt sie auf einigen Kacheln als ein sehr dünner transparenter Film vor.

Die Kammerkacheln und die Kacheln mit der durchgebrochenen Vorderwand aus dem 1. Zeitabschnitt wurden mit Bleiglasuren in verschiedenen Abstufungen der grünen Farbe beschichtet. Die mehrfarbige Glasur (grün, weiß und gelb) wurde nur auf einem Kachelfragment mit dem Motiv des hl. Georg aus dem 2. Zeitabschnitt festgestellt. Aus derselben Zeit stammen auch die Kammerkacheln und die Kacheln mit der durchgebrochenen Vorderwand, die die rohe Oberfläche haben.

Bei mehreren Kachelfragmenten können wir Spuren des Erzeugungsprozesses und der Eingliederung im Körper des Kachelofens beobachten. Es handelt sich vor allem um Reste der Ausschmierungsschicht, in der ein ziemlich hoher organischer Anteil beinhaltet ist.

Ein wichtiger Beleg der Ofenbautechnologie stellt der Rest des eisernen Drahts im erhaltenen Teil der Fangöffnung einer Kammerkachel mit dem Motiv des hl. Georg mit dem Drachen aus der 1. Hälfte des 16. Jhs. dar. Diese Art Verbindung der Kacheln belegten bisher nur indirekt die Fangöffnungen in den der Kammerkachelnwänden.

Die Fundkollektion der mittelalterlichen Kacheln aus der Barbakane der Stadtburg in Banská Bystrica gewährt sehr wertvolle Auskünfte von der Morphologie und Technologie ihrer Erzeugung und von der Anwendung dieser Kacheln beim Bau der Kachelöfen. Sehr wichtig ist die Beziehung der Kacheln aus Banská Bystrica und der Kacheln aus der Werkstatt in der Burg in Budin, die direkt für den Königshof arbeitete. Wir möchten uns mit dieser gegenseitigen Wirkung auch in der Zukunft befassen.

#### Abbildungen:

1. Banská Bystrica – der historische Kern. Das Barbakaneobjekt ist mit einem weißen Pfeil bezeichnet.
2. Banská Bystrica – Areal der Stadtburg. 1 – Barbakane, 2 – Rathaus, 3 – die heutige Post, hier befand sich die ehemalige Mühlsteins Bastion, 4 – Gall-Bastion (Schreiberbastion), 5 – Kirche des Hl. Kreuzes, 6 – Matthias-Haus, 7 – Bergmannsbastion, 8 – Pfarrbastion, 9 – Kirche der Mariä Himmelfahrt. Foto V. Hanuliak.
3. Grundriß der Barbakane mit der Plazierung der einzelnen Sonden der archäologischen Forschung. Zeichnung M. Šimkovic.
4. Banská Bystrica – Barbakane, gefäßförmige Kacheln, 1 – Sonde I/97d, 2 – Sonde II/97b. Zeichnung R. Malček – alles die 2. Hälfte des 15. Jhs.
5. Banská Bystrica – Barbakane, eine gefäßförmige Kachel mit dem Rest der halbkreisförmigen Nische – Sonde II/97b, 1 – Vorderansicht, 2 – Seitenansicht, zweite Hälfte des 15. Jhs. Foto V. Hanuliak.
6. Banská Bystrica – Barbakane, eine gefäßförmige Kachel aus der Sonde V/99a, 1 – Innenteil mit dem sichtbaren Silberfarbeanstrich, der auch auf die Vorderseite der Ausschmierungsschicht reicht, 2 – Hinterteil der Kachel mit den Resten der Ausschmierungsschicht, zweite Hälfte des 15. Jhs. Foto V. Hanuliak.
7. 1 – Banská Bystrica – Barbakane, Kammerkachel mit dem hl. Georg mit dem Drachen aus der Sonde II/97b. Foto V. Hanuliak, 2 – Kammerkachel mit dem hl. Georg aus dem Palas der Königsburg in Budin (nach Holl 1990, S. 85, Abb. 35), alles die 2. Hälfte des 15. Jhs.
8. Banská Bystrica – Barbakane. 1a – Kammerkachel mit Adam und Eva aus der Sonde II/97d, Foto V. Hanuliak, 1b – Kammerkachel mit Adam und Eva aus dem Palas der Königsburg in Budin (Nach Holl 1990, S. 85, Abb. 37), 2 – Kammerkachel mit dem Motiv Eid (?) aus der Sonde II/97a. alles die 2. Hälfte des 15. Jhs. Foto V. Hanuliak.
9. 1 – Banská Bystrica – Barbakane – Kammerkachel mit dem Löwen, der unter einem Baum liegt, aus der Sonde V/99a, Foto V. Hanuliak, 2a – Fragment einer Kachel mit dem Löwen unter dem Baum aus dem Palas der Königsburg in Budin, 2b – Fragment einer Kammerkachel mit dem Löwen unter dem Baum aus der Burg Visegrád (nach Holl 1958, S. 253, Abb. 73:1, 2) – alles die 2. Hälfte des 15. Jhs.

